

HRAČKY V OBDOBÍ PRAVEKU A STAROVEKU

POLČIC Ľudovít, SR

Resumé

Príspevok sa zaoberá stručným historickým vývinom hračky v praveku a staroveku.

Kľúčové slová: hračka, dieťa, materiál, tvar, kultúra, zvyky, výchova, vzdelávanie.

BRIEF OVERVIEW OF THE TOY DEVELOPMENT IN PREHISTORY AND ANTIQUITY

Abstract

The article covers a brief historical development of toy in prehistory and antiquity.

Key words: toy, child, material, shape, culture, habits, education.

1 Úvod

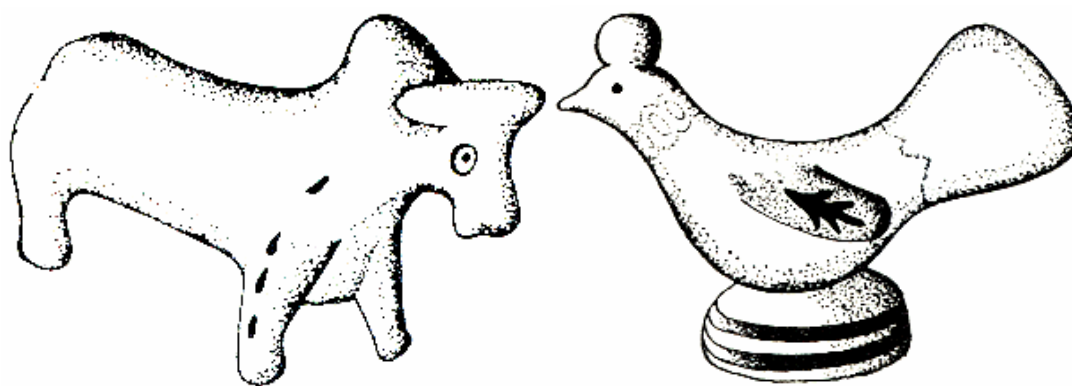
Hračky majú veľký kultúrnohistorický, ale aj národopisný význam. Práve preto predstavujú bohatý zdroj štúdia ľudovej kultúry. Postupne sa stávali aj súčasťou zbierok národopisných i vlastivedných regionálnych múzeí dokumentujúcich život a kultúru príslušníkov svojho národa (Pančuhová, 1988).

Hračky majú zaujímavú históriu. Vždy zobrazovali dobu, v ktorej vznikali. Na tomto základe sa menili typy hračiek i materiálu.

2 Hračka v praveku

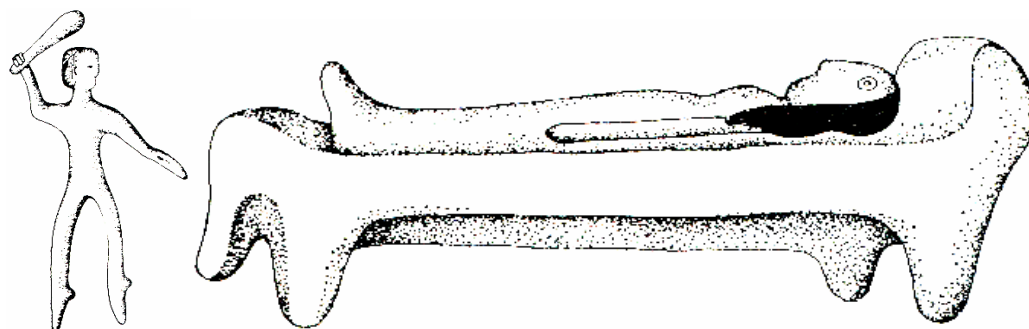
Praveký život bol charakterizovaný neustálym bojom s prírodnými živlami o prežitie, o získanie potravy, pri ktorom praveký človek používal najjednoduchšie nástroje a náradia zhotovované jednoduchými postupmi. Tak by sa vlastne dala charakterizovať aj samotná hračka v praveku. Boli to rôzne jednoduché drobné predmety, ktoré ponúkala príroda, okolitý svet, od rozmanitých úlomkov dreva, vetvičky, halúzky, kamienky rôznych farieb až po kostičky, pierka, časti kože ako pozostatky uhynutých zvierat. Hlina ako materiál prichádza v 4. tisícročí p.n.l. Z tohto obdobia sú známe miniatúrne nádoby z pálenej hlíny určené predovšetkým dievčatám, ako napríklad putne na vodu, misky, pologuľovité nádoby, ale k slovu sa dostávajú aj nástroje dospelých, napríklad sekery a kliny ako napodobneniny nástrojov pre obrábanie a spracovanie dreva. Hračky sa vyrábali ručne bez hrnčiarskeho kruhu, tvarovali sa jednoducho pomocou hrubého vypáleného črepu bez polevy. Postupne sa táto forma zdokonaľovala. Výrobcovia formovali a pridávali aj zložitejšie tvary, ako napríklad rôzne držiaky, všelijaké výčnelky na lome najväčšieho obvodu brucha. Samotný materiál tiež prešiel postupne svojím vývinom. Hlina sa opracúvala, zaobľovala, vyhladzovala alebo polievala inou vrstvou hlíny. Esteticky sa zdokonaľovala pomocou vrypov, otláčaním kolíkov. Prvé doklady uvedených typov hračiek možno nájsť z mladšej doby kamennej. Reprezentuje ju lengyelská kultúra z obdobia 2600 - 2200 p.n.l.

Staršia doba bronzová, maďarovská kultúra, ponúka tiež svedectvá svojej doby. Ide predovšetkým o hlinené hračky. V staršej dobe bronzovej a železnej sa vyrábali tzv. hrkálky, ktoré sa súčasne používali ako obradný a pohrebný predmet s rituálnym charakterom. Tvarovo to boli najmä hlavy rôznych zvierat, ako sú pes, liška, vtáci, ktoré mali chrániť deti pred zlými duchmi a plnili kultovú funkciu aj v takejto podobe. Takéto hlinené hrkálky sa uchovali na území Slovenska zo staršej doby kamennej z maďarovskej kultúry (1600 - 1400 p.n.l.), a to v troch tvaroch: oválne, kónické a zoomorfné. Kultový charakter hračiek v tomto období plnil pomerne dôležitú úlohu. Známe sú tzv. votívne symboly pri rôznych drobných zvieracích plastikách z hlíny. Ako dokazujú archeologické nálezy, tieto z piesočnatej hlíny zhotovované hračky v podobe domácich zvierat, oviec, kôz ale aj medveďov, bizónov, vlkov či býkov, pochádzajú najmä z bronzovej doby, pôsobia svojim opracovaním dojmom vynikajúcej práce a majstrovstva, obr.1.

Obr.1: Kamenný býk (Mezopotámia) a hlinený vtáčik.

Mladšia doba bronzová venuje svoju pozornosť najmä chlapcom. Úloha muža v spoločnosti rástla. Pozornosť sa už aj u malých detí sústreďovala na výchovu bojovníka. To sa samozrejme odzrkadlilo aj pri hračke. Preniká nový výrobný materiál, ako je bronz, a objavujú sa kovové hračky. Od kultového charakteru hračiek v tvare ľudských, zvieracích postáv zhotovované z hlíny sa postupne prechádza k hračkám v podobe sekery, meča, čeleniek, ako to dokazujú náleziská žiarových hrobov pilinskej kultúry. Pomerne rozšírenými sa stali aj figúrky vojačikov a veliteľov s hlavnou časťou výzbroje, s mečom a sekerou. S takouto ostrou diferenciáciou pohlaví, a tým pádom hračiek pre ne určených, sa stretávame práve v tomto období. Postupne sa toto rámcové delenie ustálilo, obr.2.

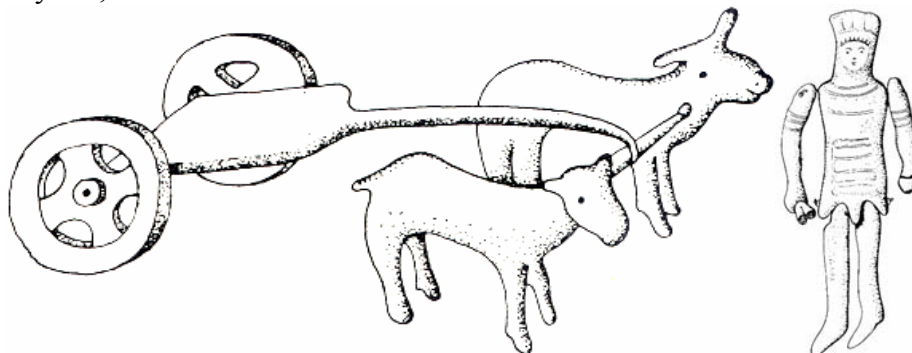
Obr.2: Bojovník s kyjakom a bábika v kolíske.

Staršia doba kamenná prichádza s novým typom hračiek pripomínajúcim známu ruskú matriošku skladajúcu sa zo série miniatúrnych nádobiek v tvare drevených kadí, ktoré používali dospelí.

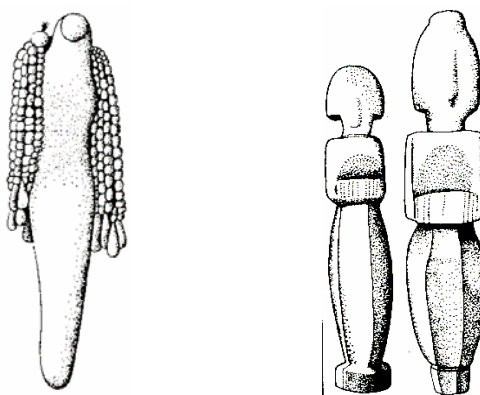
Pozoruhodné sú aj hračky z kostí a parohoviny. Išlo o predmety na hru a zábavu, často spojenú so zvukom. Oblúbenými sa stali zábavné hry, pri ktorých sa používali zvieracie kostičky tzv. astragály. Hranolovité kocky z hlíny sa stali často náhradou plochých doštičiek z kostí. Kocky sa po bokoch označovali číselnými znakmi, tzv. očkami. Majstrami v hazardných hrách boli Kelti, avšak ani Slovanom nebola cudzia hra, akoby predchodca dnešnej dámy alebo šachu. Kostí sa používali aj na výrobu dnešných predchodcov saní a korčúl. Z dutých zvieracích kostí sa zhotovovali aj píšťalky, ktoré patria medzi najjednoduchšie staroslovanské zvukové nástroje. Archeologické nálezy ponúkajú aj ďalší typ hračiek z kostí, z dutých parohových častí valčekového, súdkového alebo kužeľového tvaru sa vyrábali vábničky, populárne boli aj frňadlá, ktorých povrch bol zdobený jemným vruborezom zo zvyslých pásov, prípadne z vlnoviek a kľukatiek. Vývinom sa teda mnohé, predtým najmä na kultové účely vyrábané predmety, stali postupne hračkami.

3 Hračka v staroveku

V staroveku sa stali typickými hračkami hračky s pohyblivými údmi odrážajúc najmä pracovný charakter. Je možné ich z hľadiska námetov a foriem spracovania porovnávať s hračkami vznikajúcimi neskôr. Mnohé sú odrazom miestneho života, kultúry, zvykov, obr.3.

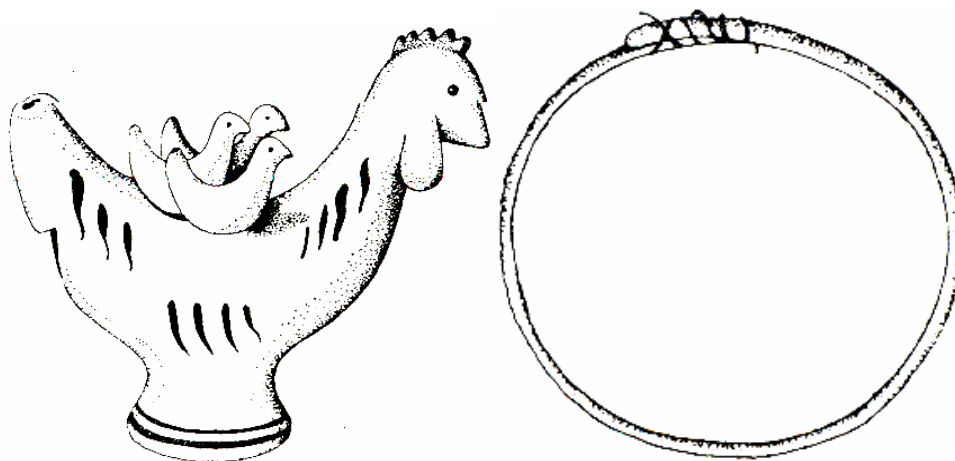
Obr.3: Bronzový voz (Kréta) a hlinená bábka (500 rokov p.n.l.).

Obr.4: Drevená bábika s vlasmi z perličiek (Théby, 2000 rokov p.n.l.) a drevené bábky (600 rokov p.n.l.).

Stredomorská oblasť sa stala v tomto období rajom pre hračku. Staroveký Rím a Grécko sa pokladajú za rodisko bábiky, obr.4.

Z materiálov sa najčastejšie používalo drevo a drevené figúrky sa stali predchodcami dnešných drevených plochých hračiek. Píšťalky v tvare sliepky a holubičky sú reprezentantmi keramických hračiek, obr.5. Hojdač koník, obruč, luk, sklenené korále či figúrky koníkov s jazdcami boli vernými spoločníkmi detí v tomto období. Hlina ako výrobný materiál bola tiež pomerne zastúpená.

Obr.5: Hlinená píšťalka a rákosová obruč (Južná Amerika).

Kultový charakter predmetov ešte pretrvával, a to možno dopomohlo k tomu, že sa uchovalo pomerne veľa takýchto predmetov. Technológia výroby bola na tú dobu náročná a nákladná, preto boli hračky určené najmä privilegovaným vrstvám. Námetovo nastáva rozmach hračky v antickom období, rozvíja sa výtvarná invencia, do popredia sa dostáva farba. Hračka Stredomoria sa stala základom pre hračku v Európe a rozširuje sa aj do severnejších krajín, kde ovplyvňuje vývin hračky.

5 Literatúra

1. MICHALIDES, P. *Ľudové hračky na Slovensku*. Bratislava : VSAV, 1972.
2. PANČUHOVÁ, E. *Drevené ľudové hračky*. Martin : 1998.
3. PANČUHOVÁ, E. *Drevené ľudové hračky v Slovenských múzeách*. Martin : Osveta, 1988.

Lektoroval: Doc. PhDr. Libuša Gajdošová, CSc.

Kontaktná adresa:

Ľudovít Polčic, PaedDr., PhD.,
Katedra techniky a technológií,
Fakulta prírodných vied UMB, Tajovského 40, 974 01
Banská Bystrica, SR, tel. 00421 48 446 72 17,
fax 00421 48 413 86 43, e-mail polcic@fpv.umb.sk